

Відгуки. Рецензії. Повідомлення

Криволапов Михайло Олександрович,
доктор мистецтвознавства, професор,
заслужений діяч мистецтв України,
Дійсний член (академік)
Національної академії мистецтв України

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію Марини Бардік
“Оновлення монументального живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври
і Софії Київської в першій половині XIX століття”

Монографія кандидата мистецтвознавства Марини Афанасіївни Бардік присвячена актуальній, але мало вивченій темі оновлення монументального живопису Успенського та Софійського соборів Києва в першій половині XIX ст. На відміну від традиційного трактування в історично-описовому ключі оновлення розписів у монографії досліджено як культурно-мистецький процес, а розписи зазначеного періоду – як художній об'єкт. Завдяки дослідженню стінопису Успенського собору Києво-Печерської лаври та Київського храму Святої Софії, значимість яких у світовому культурному вимірі закріплене статусом об'єктів ЮНЕСКО, у монографії розв'язано суттєву в історії українського образотворчого мистецтва проблему визначення авторства, датування, стильових особливостей розписів.

Структура монографії чітка й концептуально цілісна, підпорядкована виконанню поставленої мети дослідження.

У першому розділі проведено аналіз культурно-історичних умов; художня культура України висвітлена як система, що, незважаючи на політичну залежність, розвивалася в руслі європейських культурних тенденцій, зберігаючи національні традиції й надаючи їм нового життя в літературі та літературній періодиці, музичному й образотворчому мистецтвах. Автор визначила низку чинників, які вплинули на оновлення православних київських храмів і, зокрема, монументального живопису Успенського та Софійського соборів. Із культурно-історичних процесів автор виокремила розвиток Києво-Печерської лаври, відродження лаврської живописної школи в 1840–1850-х рр. Доцільно зроблено акцент на єдності живописних робіт у соборах: їх, здебільшого, виконували одні й ті ж художники, зокрема лаврські, поєднували тематичні та композиційні принципи, контролювали ті ж самі релігійні та суспільні діячі.

У другому розділі, аналізуючи наукові публікації (XIX–XXI ст.), автор простежила явище “довільності автора” – повтори недостовірної інформації, невідповідності тверджень історичним джерелам, а також уподобання фрескам у значимості софійського живопису. Перелік й обсяг залученого матеріалу переконує в системності та ґрунтовності підходу автора, яка довела невідповідність фактам упереджених оцінок живопису лаврських художників.

Бардік М. А. сформулювала і впровадила метод, завдяки якому авторство і датування розписів визначається на основі критерію – виду робіт, виконаних художниками і майстрами. Вид робіт – оновлення, коли композиції писалися заново, або поновлення, коли з ними проводилися заходи реставраційного характеру, – автор визначає, залучаючи комплекс архівних документів, історичних свідоцтв, реставраційних звітів. Застосований новий метод автор використала разом із культурно-історичним підходом та мистецтвознавчим аналізом. Конкретний результат впровадженої автором методики – атрибуція композицій в Успенському та Софійському соборах.

Новаторство в методиці атрибуції монументального живопису має перспективу подальшого використання: цей метод може застосовуватися для атрибуції розписів в архітектурних спорудах.

Особливе значення для обґрунтованості проведеного дослідження має залучення широкого кола текстових та візуальних матеріалів з архівів України та фондів колекцій українських музеїв, введення в науковий обіг архівних документів, компаративний аналіз образотворчих та рукописних джерел.

Новацією в теорії мистецтвознавства є визначення оновленого живопису як мистецького явища зі своєрідними композиційними та стильовими особливостями, а не в традиційному розумінні, як “епізоду” в процесі заходів реставраційного характеру.

Бардік М. А. вперше атрибутувала композиції першої половини XIX ст. в Успенському та Софійському соборах, що конкретизує історію живопису цих визначних храмів, а для софійських розписів, які збереглися, є теоретичною базою для їхньої каталогізації, отже, має практичне значення.

Тематико-сюжетні лінії автором уточнено за архівними джерелами. За ними ж встановлено художників і майстрів (133 художники і 64 майстри!), які створювали художнє оздоблення соборів. Їхні імена, вперше

названі для історії українського образотворчого мистецтва, уточнений час створення розписів відкрили нову сторінку в історії українського сакрального живопису. Так, вперше: висвітлено живописні роботи першої третини XIX ст. в Софії; виявлені живописці, які розписували Софійський та Успенський собори, та схожість використаних ними композиційних засад; встановлено комплексний характер оновлення Успенського собору 1840-х рр., автора та програму нових розписів; досліджено значення лаврських художників у художньому житті Києва.

Вельми позитивно, що для відображення масштабності оновлення соборів у 1840–1850-х рр., вказано загальну кількість митців із розбивкою по роках і визначенням художників Києво-Печерської лаври та запрошених живописців. Систематизація відомостей про художників і майстрів у вигляді таблиць, робить інформаційно насичений матеріал легким для сприйняття читачеві.

Результати дослідження ґрунтовно підкріплені різноманітним і ретельно відібраним візуальним матеріалом (фотографії, зокрема й архівні, збережених і вже втрачених мистецьких творів).

Кожен розділ супроводжують стислі висновки, що містять сконцентрований виклад результатів. Висновки до всієї праці структурно виокремлені, узагальнюють основні положення отриманих результатів.

Книга написана гарною літературною мовою, відзначена єдиним літературним стилем усіх розділів і сприймається як цілісний твір.

Таким чином, ця монографія є фундаментальною, завершеною науковою працею на актуальну тему. Вона має наукову новизну і практичну цінність, викладені в ній результати проведеного дослідження можуть бути використані науковцями в галузях мистецтвознавства, історії, музейної справи, культурології, викладачами і студентами, а також усіма, хто цікавиться сакральним мистецтвом України.

Література

1. Бардік М. А. Оновлення монументального живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської в першій половині XIX століття : монографія. Київ, 2019. 310 с. : іл.